

Marc Hatzfeld

Francia blabla

A francia bábel -- újraéledő nyelvi sokféleség

Azt a nyelvi problémát, amely kényelmesen mozoghatna a jelentés gyönyöre és az érzékiség gyönyöre közt, mára minden korábbinál erőteljesebben a politika sajátította ki és elrabolta el. Kezdhethénk a dolgot a nemzetállam premisszáinál. A nemzetállam a maga idejében radikálisan szimbolikus tárgy volt, arra hivatva, hogy a korabeli szétzúzott politikai hatalom gyengeségét ellensúlyozza. A középkor végétől az *ancien régime* végéig tartó hosszú évszázadok alatt ez a hódító politikai logika akarta egyesíteni a nemzetet, a nyelvet és a vallást. Különösen igaz ez nemzet és vallás viszonyában, például a Rajnától keletre, a nyelvet illetően pedig a Rajnától nyugatra, ahol a Villers–Cotterets–i ediktum után a nyelv az egyesítési politika már–már kényszerítő erejű eszközévé vált. Az erkölcsöket illetően egyszerre birodalmi és megengedő stílus, illetve a homogén és szilárd nemzeti stílus rendszertelen váltakozása nagy kilengéseket eredményezett a nyelv és a politikai hatalom viszonyában. Franciaországban a nantes–i ediktum visszavonása relativizálja a nemzet és a vallási rendszer viszonyát, és nagyobb súlyt biztosít a nyelvnek mint a nemzeti összetartozás szimbólumának; annak a nyelvnek, amelyet hamarosan köztulajdonként véd egy állami intézményrendszer. Ennek a homotétiának a nyomdokain született meg a 18. században az erős és polgárokból álló nép fogalma, ez a felvilágosodás korabeli filozófusok által bölcsen kitalált fogalom, amelyben ők alkalmas eszközt láttak arra, hogy visszavágjanak az uralkodónak, a rendkívüli hatalmat birtokló királynak ennek a másik, mitikus rendkívüliségnek a nevében, amelyhez már csak a területet kellett intézményesen megszervezni. S ebben a pillanatban máris nagy erővel kínálkozik egy elképzelés, az a gondolat, hogy egy nép, egy nemzet és egy nyelv egyetemlegesen hozzák létre ugyanazt a kollektív történelmet.

Innen származik a nyelv mint fogalom furcsa megjelenése. Egy olyan fikció révén, amely messze túllép a sokkal képlékenyebb és mozgékonyabb kulturális valóságon, minden nemzet körvonalazza, olykor meghatározza, kétségkívül megszervezi, de mindenképpen kinyilvánítja magát saját nyelve révén. Miközben Európában annyi beszédmódot találunk, ahány falu és szakma létezik benne, az adminisztratív és szimbolikus igények megteremtik annak a nyelvnek a délibábját, amelyet majd a hivatalnok és literátor réteg tesz magáévá. Ők azok, akik a politikák nyomában haladva elősegítik a beszéd és a megértés sokféleségének kiküszöbölését. Némelyik tudós, tudtán kívül, bele is esik ebbe az erősen átpolitizált csapdába, és egészen odáig jut, hogy — mindenekelőtt Saussure és főként Jakobson nyomán — megkonstruál egy erősen matematikai befolyás alatt álló tudományos korpuszt. Ez a korpusz egy teljesen képlékeny, mozgalmal és rugalmas valóságra támaszkodik, hogy — paradox módon — "a nyelv" (Jacques Lacan) kompakt és strukturált fogalmát

alkossa meg, amely immár be van zárva saját rendszerébe, a lingvisztikába.

Franciaországban a húszas évektől kezdve, majd egyre gyorsuló tempóban a hatvanas évek után ebbe az intellektuális közegbe érkeznek, egyre messzebből, azok az emberek, akik magukkal hozzák saját, a nyelv monolitikus felfogásával nyíltan szakító cselekvés-, látás-, beszéd- és gondolkodásmódjukat. A megrázkódtatás eléggé brutális ahhoz, hogy okot adjon olyan követelésekre, amelyek a nyelvet kizárólagossá akarják tenni. A nyelvet azontúl egységesnek és szankciókkal kikényszeríthetően kötelező erejűnek tekintik. Minden hiba a hivatalos közvetítő eszköz használatában morális értelemben is hibának minősül, ama törvény áthágásának, amely meglepő merevséggel egyesít népet, nemzetet, nyelvet és sorsot. A 21. század első éveiben még mindig itt tartunk. A külvárosok közösségei sziporkázó sokszínűségben adnak otthont a kulturális és nyelvi importnak, és abban a politikai kontextusban, ahol a nemzetállam teret veszít az olyan, folyamatosan keletkező politikai szervezetek új formáival szemben, amelyek inkább a birodalmi logikákból származnak, a nyelvi kérdés nem megengedhető módon merül fel újra. Nem első sorban arról van szó, hogy a hivatalos francia nyelv konfrontálódik más nyelvekkel, sokkal inkább arról, hogy a nyelv fogalma, sőt más nyelvhasználatoknak már a kialakulása is alapjaiban kérdőjeleződik meg.

A nyelvi sokféleség feltámadása

A nyelvi sokféleség feltámadásának első dleges formája a szakadatlan beáramláshoz kötődik, olyan külső helyekről, ahol a nyelv megőrizte változékonyságát. A szubszaharai Afrika szokásvilágában például minden kulturális csoport, amelyeket jobb híján etnikumoknak nevezünk, egyszóval minden törzs a saját nyelvét beszéli. És ellentétben azzal, amit mifelénk gyakran gondolnak, a házasságok magától értetődő módon lépik át a hovatartozási határvonalakat, vagyis az emberek erőteljesen keverednek. Afrikában gyakori, hogy az apa és az anya más nyelven beszél, és hogy a nevelőanya vagy a tejtetstvér egy harmadikon, úgyhogy közvetítő nyelvre van szükség az adott faluban vagy vidéken. Így aztán az is általánosnak mondható, hogy ötéves gyerekek naponta öt-hat nyelvet használnak, attól függően, hogy kívül beszélnek; mint a háború előtti Alexandriában, ahol a fűszeressel görögül, a szabóval örményül, a hivatalnokkal angolul, a hajóskapitánnyal olaszul beszéltek, a zsidók egymást közt franciául, a fellahokkal természetesen arabul.

Néhány év óta a sokféle nyelvértés szakatlan könnyedséggel terjed a külvárosokban. Létezik még elszigetelten néhány olyan tanár és szociális munkás, aki olcsó pszichológiai érveléssel komolyan arra biztatja a szülőket, hogy a gyerekeikkel "otthon franciául beszéljenek". De egyre több Fekete- vagy Észak-Afrikából érkezett szülő veszi magának a bátorságot ahhoz, hogy nevetségessé tegye ezt a nyelvi szűklátókörűségből fakadó moralizálást, és mellesleg még ki is gúnyolja az európaiakat, akik képtelenek más nyelvet beszélni, mint a papa-mama hivatalos nyelvét. És miközben cifra afrikai ruhákat hordanak és őrzik azt a szokást, hogy a hátukon hordják a gyerekeiket, az afrikai mamák bambarául vagy szoninkéül beszélnek a gyerekeikhez. Egyébként a hivatalos és a szakmai nyelv is átfordul lassan. Az egészségügyben, oktatásban vagy a szociális gondozásban dolgozók is nyugodt szívvel bátorítják az egzotikus beszédmódok terjedését. A nyelvi sokféleség megjelenésének ilyesfajta legitimációja azokat a személyeket is érinti, akik a Karibi-szigetekről, Maghrebből, Lengyelországból érkeztek, nem beszélve a mindenféle kínait beszélő bevándorlókról, akiknél szóba sem jöhet, hogy otthon franciául beszéljenek. Algéria néhány városában a kabil nyelv

megújulása váratlan támogatóra talált. Bár az iskola továbbra is a nyelvi kizárólagosság terepe, az utca többé nem az, ahogy a bevásárlóközpontok és a bisztrók sem. A családokban sokszor igazi sokféleség figyelhető meg, minthogy a generációk közti kapcsolatokban a helyi nyelv az irányadó, ám a fiú- és lánytestvérek egymás közt, legalábbis otthon, egyre szívesebben használják a nyugati sivatagi nyelvet, ezt az utazások, beszélgetések és az újra megszerzett büszkeség által felértékelődött eredeti nyelvet.

Ebbe a résbe tör be, nem egy új külvárosi nyelv, hanem egy olyan letisztult viszony a nyelvhez, amely magában hordozza a radikalizmus csíráját. Kezdjük a szókészlettel. A fiatal fiúk szókincse — mellesleg a fiatal lányoké is — kétségbe ejt minden olyan tanárt, aki a külvárosi középiskolák tanári szobáiban a maga megingathatatlan bizonyosságain ücsörög. Arrafelé gúnyolódni szokás — együttérzéssel vagy anélkül — a "külvárosi kölykök" szegényes és vulgáris szókincsén, a diákok rosszul értelmezett vagy hibásan használt nyelvi fordulatairól szóló, sikamlós anekdotákban sincs hiány, nem beszélve a helyesírási "hibák" tömegéről, amelyek harsány nevetésre ingerelnek. Igen, mindez igaz: a szegényesség, a vulgaritás, sőt, van ennél rosszabb is. A külvárosi gyerekek szókincse, ahogy idősebb testvéreiké vagy távoli felmenőiké is, tele van "élvezetes" és visszatérő kifejezésekkel, ahol szüntelenül olyasmikről van szó, hogy "baszódj meg", "menj a picsába", "baszd meg az anyád", ahol bárkit fel lehet szólítani arra, hogy "szopd le a faszom" és más hasonló, igen pontosan meghatározott, a szexszel és a szarral összefüggő cselekvésekre. És mégis ajánlatos óvatosnak lennünk, mert akkor, amikor az illedelmes felnőttek okkal nevezik mindezt "vulgárisnak", valójában a *vulgus*ból üznek csúfot, abból a köznépből, amelynek a nyelve mindig úgy fogadta be, nem minden gyönyörűség nélkül, a szexuális célzásokat, mint a vágyak szabadjárá engedésének vagy megszelídítésének egyik formáját; mohó játék ez a vágyakkal, ahol a szavak segítségével egy kicsit már ki is lehet elégiteni őket. Noha a vulgaritás cenzorai úgy tesznek, mintha nagyképűségükben megfedkeznének róla, ez a beszédmód a népi filozófia egyik kifejezési formája, az emberiségre vetett tekintet, amely a maga módján a világról mesél. Azt mondja el, hogy az emberiség valójában sohasem szabadult meg a maga állati természetétől, és hogy valamiféle vad gyöngédséggel bizony szeretünk incselkedni a szerelmekkel, a vágyakkal, a sokat ígérő találkozásokkal, az eljövendő gyönyörökkel. Meglehet, hogy a vulgaritáson való tanári gúnyolódás egy olyan társadalmi réteg szemérmes magatartása, amely a szexualitás megoldhatatlan problémáit jobban szereti pszichoanalitikus foltozgatásokkal vagy börtönmegoldásokkal kezelni, mint a szabad beszéd finom játékaival. Még nem tudjuk, kinek van igaza ebben a nézeteltérésben, azt viszont biztosan mondhatjuk, hogy kevesebb lekezelés bölcsebb volna.

Ami a helyesírási hibákat illeti: ezek arra világítanak rá, hogy ha "a helyesírás egy kényúr", mint azt az 1968-as szituacionisták állították, ez azért van, mert a nyelv egyben és mindenekelőtt beszélt dolog, s így szükségképpen és óhatatlanul elvadult dolog. A külvárosok sok lakója eredetileg, vagyis ott, ahonnan érkezett, ehhez az orális kultúrához tartozott, amelyben beszéddel vesz részt az ember, amely nagyobb hitelt tulajdonít az elröppenő szónak, mint a megmaradó írásnak, és amely imád beszélni. És ott, a tisztán orális kultúrában, ahol a nyelvet nem köti gúzsba a nehézkes írás, ahol nem érvényesek az akadémiai normák, ott fedezhetjük fel azokat a művészi játékokat, amelyekről a toulouse-i irodalmi társaság pályázatai, Okcítánia költőinek nagy versenyei óta már nem is álmodunk.

A beszélt nyelvvel üzött játékok

A beszélt nyelvvel háromfajta, nagy gyönyörűséggel üzött játék figyelhető meg a külvárosokban. Az első a csipős beszólások kategóriája (*la vanne*). Olyan brutális és rövid oldalvágásról van szó, amelyet egy alkalmi beszélő vet oda valakinek, olyan humoros elmésségről, amelyet egy hirtelenjében elkapott áldozatra zúdítanak rá. Régen azt mondták rá, "húzni valakit", délen inkább azt, "szórakozni valakivel", a külvárosokban most azt mondják: "beszólni valakinek". Egy baráti vetélytársat verbális hálával foglyul ejteni, és egy jól helyezett nyilat kilőni rá. A beszólás fájdalmat okoz ugyan, de legfőképpen megnevetet. Váratlansága meglepi és lebénítja áldozatát. A beszólás az abszurd megjelenése egy hipercivilizált, agyonszabályozott és visszataszító világban. A valóságra vetett oldalpillantás. Kamaszfiúk köreiből állandó büszkeség tárgya az a játék, amely egyáltalán nem hagy nyomot, ha kellő eleganciával játsszák. És sokszor nemcsak a fiúk, hanem a kamaszlányok és asszonyok köreiből is dívik — akiknek a nyelve olykor meglehetősen éles —, csakúgy, mint a munkások között és a középiskolai osztályokban.

A szócsata (*la joute*) sohasem csak egy elhúzódozó beszólás, azaz olyan beszólás, amelyet megválaszoltak, majd szó szót követett. Mihelyt több játékos keveredik szóváltásba, igazi szópárbaj bontakozik ki, ahol a hallgatóság úgy várja a fejleményeket, mint egy kemény pingpong-meccsen: röpködnek a metaforák, a jelentésváltozatok, a váratlan szóképek, a helyzetkomikumok. Részben és meglehetősen gyakran arról van szó, hogy le kell győzni a másikat, de a szócsata sohasem korlátozódik az egyéni párviadal szintjére. A szócsata elsődleges sikerét a hallgatóság nevetése jelenti, a hallgatóságot próbálják meg elkápráztatni, és a nevetésen túl kivívni egyöntetű elismerését a játékosok rendkívüli verbális és intellektuális hősiessége iránt. A szócsata sikere azonban mindenekelőtt a világ abszurd voltára vetett kíméletlen és éles pillantás közösségén nyugszik. A környező világot zúzza tönkre a két vagy több szócsatázó, minthogy célkeresztjükben többnyire a megközelíthetetlen többiek állnak, azok, akik nem értenek semmit, de semmit abból, hogy mi kik vagyunk, ahogy az életből, a fiatalságból sem, és abból sem, hogy mit keresünk mi a világban; a többiek azok a nevetséges "bohócok", akiket kigúnyolunk, cserébe a megaláztatásokért, amelyeket elszenvedünk tőlük.

A külvárosok szaporán pergő nyelvének harmadik alakja a "slam". A "slam" — amely egyenesen az Egyesült Államok fekete gettóiból érkezett azokba a társadalmi központokba, ahol készek voltak befogadni —, úgy csattogtatja a nyelvet, ahogy az ajtót szokás becsapni. A "slam" nem több mint az előző beszédformák kicsit megszelídített, elitista változata. A "slamozóktól" első sorban ugyanazt várják, amit a középkor végén vártak a trubadúroktól: vidám improvizációkat. Hogy rögtönözzenek, és kötél-táncos módjára, biztonsági háló nélkül játsszanak a szavak húrjain. Az eredeti "slam" alapja mindenképpen az improvizáció és a "slamozók" közti verseny. De mindegy is az eredete: a "slam" azt a metaforikus frissességet teszi látványossá, amely jelen van a beszólásban és a szócsatában is. A "slam" a színház és a költészet keveréke: alkalmat kínál arra is, hogy felálljanak a színpadi deszkákra a verbális nagyotmondásnak ezek a virtuózai, akik csak nemrégiben érkeztek az afrikai szavannák mélyéről, a Földközi-tenger partjairól vagy a kolumbiai erdőkből.

A beszélt nyelv művészi akrobatikája

A mi szempontunkból a "slam" legfőbb erénye, hogy ledönti a nyelvi rabszolga-felügyelő, azaz az írott nyelv szobrát, megdönti az uralmát. A beszólás és a szócsata mellett egy olyan területen legitimálja a művészi oralitást, amely erőteljesen elkülönül az írás tollforgatóinak terepétől: ez a

beszél nyelvnek a szépművészetek egyik ágává emelkedő akrobatikája. Így aztán a "slam" visszanyúl az írás előtti kulturális hagyományokhoz, egy olyan dühödtséget és pusztító archaizmussal, amely a jelent, az aktuálisat, az azonnalit visszahelyezi a világ középpontjába, s ezzel egyidejűleg visszaszorítja a kapitalizáció szervezett emlékeztetének logikáit és szakértőit. Ezzel mind a szerzők, mind a hallgatók körében visszaállítja a pillanat és a tünékenységek örömeit, amely lassacskán eltűnik a kreativitás lehetőségei közül. Ezen az úton a John Cassavetes-ekkel, Antonin Artaud-kkal, Rimbaud-kkal, a pillanatnak élőkkel halad együtt. A másik, nem kevésbé nagy erénye, hogy közéleti státust kínál a művészeknek, hogy ismertté teszi és elismerteti őket, ami állandó meglepetést okoz nekik.

A "slamozók" meglepetésének oka az, hogy a rapperekhez és a graffitizókhöz hasonlóan ők nemigen tulajdonítanak maguknak művészi státust, úgy slamolnak, ahogy beszélnek, és tudatában vannak annak, hogy inkább a nyelvük pimasz, mint ők maguk. Ők csak eseti hordozók. Ennek a nyelvnek éppúgy nincs neve, ahogy állandó nyelvtana sem, noha a csoportok hívei szeretnék nevet adni neki. Jobb híján "verlan"-nak nevezik (ami a szótagok felcserélésén alapuló argó), így aztán a "verlan" a külvárosi nyelvben fejezi be pályafutását, miközben éppen nyelvként szűnik meg létezni.

A "verlan"-t beszélők szellemessége jól ismert: felcserélik a szótagokat, és lemondanak arról, hogy az értelmet és szándékokat tekintve normálisan beszéljenek. Nagy igyekezetében a "verlan" gyakran kiiktatja a magánhangzókat, amelyek, ha szabad így mondani, a fekete-fehér változatban megjelennek: az a-kból, az i-kből, az o-kból ö-k lesznek vagy még inkább ü-k. Például az "arabe" "rebeu" lesz, a "femme" "meuf", a "juif" "feuj". De a "cité" például megtartja a színeit, és "téci" lesz, a "chinois" "noiche". Ezek a példák a kétezres évek klasszikus "verlan"-jának állandó szavai. De nincs rá semmi biztosítékunk, hogy öt vagy hat év múlva ugyanezzel a "verlan"-nal lesz dolgunk, mert a "verlan" úgy mozog és változik, mint egy kaméleon. Nem marad vesztve, minden rendszerezési szándék alól kicsúszik, és minden tolmácsolási kísérletet megghiúsít. Mellesleg ez az alapelve, amely megfelel eredeti céljának: megtartani a titkot. A "verlan" úgy rejt és rejtőzik el, mint egy maquisard, aki hozzászókkott az állandó határátlépéshez: állandóan változik, helyről helyre, óráról órára, beszélgetésről beszélgetésre. Itt felszed egy amerikai szót, ott egy bizarr, de divatos fordulatot, másutt a szomszéd külvárosból származó szabályt, amott meg egy haverok által kitalált, titkos szintaxist. A "verlan" középiskolás bandáknak, egy-egy lakóépületben szerveződő csoportoknak, éjszakai graffitizó csapatoknak, egy-egy boxklub drukkereinek a magánnyelve. Marseille-ben magára szedte a dél-francia ugratások hangsúlyait és ízességét; Párizs környékén összekeveredett a párizsi argó divatjammúlt kifejezéseivel; Kelet-Franciaországban furcsa mód tele van arab kifejezésekkel. Mindent fordítva csinál, mint a francia.

Míg a francia a világosságával és szabatoságával kérkedik, a "verlan" a homályos és bizonytalan értelmezést keresi; azt is mondhatnánk, hogy előszeretettel ápolja a kétértelműséget. Míg a francia azt állítja vagy hiszi magáról, hogy védett formuláinak köszönhetően stabil és végleges, a "verlan" úgy változik, mint az őszi égbolt. Míg a francia megpróbál védekezni nemzetközi szinten a félelmetes versenytársak ellen, a "verlan" szétfoszlik, mihelyt közelítünk hozzá, és eltűnik, ha megpróbáljuk megfogni. Míg a francia a nyelvi finomságokra és aprólékosságra épít, a "verlan" kiszámíthatatlanul és keményen odacsap. Míg a francia saját tiszteletreméltóságát a szótárak, nyelvhasználati kézikönyvek és kilencvenéves akadémikusok kardjai által agyonvédett írásos nyelvből meríti, a "verlan" elpárolog a szóbeliségben,

elsodorja a napi divatok és hangulatok szele. A "verlan" egyébként nem áll hadban a franciával, tiszteletteljes kötelékben él vele, beleférkőzik, hogy előtérbe tolja, épít rá és opponálja, készen áll arra, hogy az első adandó alkalommal sutba vágja, hogy megszökjön eszelős metaforáival együtt, és meghemperedjen a halpiaci nagyszájúságban.

A következő években bizonyára találkozunk majd néhány tehetséges íróval, aki kommunikációprofesszorának tanácsait követve, lábjegyzetekkel megtámogatott szépirodalmi alkotást készít nekünk "verlan" nyelven, amely oly jól megférne a krimik közt, a fekete irodalom műfajában. De jó, ha tudjuk, hogy ezt a "verlan"-t áthatja majd az írás gránitkeménységű mérge, "verlantalanítva" vagy még inkább "újraverlanosítva" lesz. Az írás fogságában talpára lesz állítva, csak lapos emléke lesz a szócsaták és a rap maró gúnyának, ahogy Villon költészete is csak távoli tükörképe a trubadúrok verbális zsonglőrmutatványainak.

A kérdés persze semmiképp sem az, hogyan védjük meg a "verlan"-t az akadémiai francia nyelv támadásaitól, amely maga sem több, mint fikció. A "verlan" a francia nyelv egyik beszédmódja, épp annyira legitim (és nem jobban), mint a francia bürokrácia jogi nyelve, mint a gimnáziumi tanárok irodalmi franciája vagy Céline és a *Jésus la Caille* argónyelve, a diplomatak elvesztett franciája vagy az Afrikából és az Antillákról elszármazottak tarka franciája. A külvárosok lakóinak többsége saját eredeti nyelve mellett beszéli a helyi nyelv összes variációját, egy olyan franciát, amely immár szeszélyes, tűnékeny, sokféle. Mint az ország legtöbb lakója, beszédmódjukban tudnak alkalmazkodni a beszélgetőpartnerekhez és a helyzetekhez, még akkor is, ha olykor igen kevés közülük van hozzájuk.

Ez a nyelvi gazdaság nem a tiszta tudományok szerelmeseinek illuzórikus pontosságát táplálja, hanem az ellenkezőjét: a félreértést. Az újra létrejött nyelvi sokféleségben — olyan ez, mintha az ősi bábeli mítosz született volna újjá — szó sem lehet megtorlásról azokkal szemben, akik állítólag átlépnek egy ki tudja, milyen tilalmat, amelyet egy ki tudja, milyen ostoba vagy aggódó istenség vésett kőbe, ki tudja, miért, talán mert nem felelt meg az ő stílusának. Épp ellenkezőleg, ezt a bizonyos istenséget olyannyira büszkévé tette teremtményének kreativitása, hogy tisztelete jeléül elküldte neki ezt a zseniális eszközt, amely alkalmat ad a találkozásra és a félreértésre: a nyelvi sokféleséget. Mert ez az ősi isten nagyon jól tudta, hogy a félreértés hajtja egymás felé az embereket, az kelti fel a kíváncsiságukat, az őrület határáig ébren tartja bennük a vágyat, teret ad kreatív frusztrációiknak. A félreértés csinál az emberből találékony és bizonytalan, bolondos és nevetséges lényt. Míg a mai politikai hatalmak az egységes emberiségről szőtt álmok pusztító gigantizmusában, addig a nyelvek a maguk valóságában porladnak szét, kiszabadulva tehetetlen cenzoraik fogságából, és a szétrohadt külvárosok kapilláris tereiben lelik meg újra végtelen plaszticitásukat. Némely birodalmi nyelvek hadonászásával szemben, amelyek rá akarják erőltetni magukat a nemzetközi szervezetekre és az iskolai tankönyvekre, ezek a beszédmódok engednek az interpretációs bizonytalanság gyönyöreinek és a félreértés szirénhangjainak. A külvárosok a megtalált sokféleség kimunkálásának, a különbségek felett érzett örömmek a színterei, ahol a félreértés rendszerré áll össze, és elősegíti, hogy közeledjünk egymáshoz, és a különösségben ismerjük fel egymást.

Translation by Zsófia Mihancsik
Contribution by Magyar Lettre Internationale
First published in *Multitudes*, No 27 (French version)
(c) Marc Hatzfeld/Magyar Lettre Internationale
(c) Eurozine